

Renata Skowrońska-Kamińska

Noty

Rocznik Toruński 32, 281-289

2005

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Noty

Toruński Słownik Biograficzny, pod red. Krzysztofa Mikulskiego, wyd. Towarzystwo Miłośników Torunia i Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, t. 4, Toruń 2004, ss. 302

W ubiegłym roku ukazał się kolejny, czwarty już tom *Toruńskiego Słownika Biograficznego*. Miłośnikom historii Torunia przedstawiono w nim ponownie biografmy osób zasłużonych dla tego miasta – tworzących tutejszy klimat kulturalny i naukowy oraz działających w jego interesie politycznym i gospodarczym. Zachowując dotychczasową, staranną szatę graficzną oraz przyjęte przy pierwszym tomie założenia wydawnicze, w publikacji omówiono w krótkich słowach życiorysy osobistości średniowiecza, czasów nowożytnych, XIX i XX w. Znajdziemy tu m.in. liczne biografmy osób aktywnych na polu naukowym i artystycznym, w tym pracowników UMK, zasłużonych urzędników miejskich, wojskowych oraz działaczy społecznych. Uwagę zwraca stosunkowo obszerna biografia Karola Górskiego, znakomitego historyka UMK, znawcy dziejów państwa zakonu krzyżackiego w Prusach i autora wielu prac naukowych. Należy podkreślić profesjonalizm naukowy oraz zachowanie przez wydawców obiektywnego spojrzenia na dzieje Torunia. Te zalety obrazują między innymi zamieszczone w publikacji biografmy Niemców aktywnych na polu promowania w tym ośrodku niemieckiej kultury. Szczególnie interesujący wydaje się tu życiorys Adolfa Schwammbergera, dyrektora Kulturamtu oraz Muzeum Miejskiego w latach 1939-1945. Przedstawiono w nim zarówno antypolskie założenia jego aktywności w Toruniu, jak i pozytywne skutki podejmowanych decyzji oraz działań.

Folia Toruniensia, Wojewódzka Biblioteka Publiczna – Książnica Kopernikańska w Toruniu, t. 4, Toruń 2004, ss. 108

W 2002 r., dzięki darowiźnie Firmy Toruń-Pacific, w zbiorach specjalnych Książnicy Kopernikańskiej w Toruniu znalazł się niezwykle cenny starodruk – *Postilla to jest Kazania albo wykłady świętych Ewangelii, które wszy-*

stek rok w niedziele i przedniejsze święta w Kościele Krześcijańskim czytany bywają. Znacząco uzupełnił on bogatą kolekcję znajdujących się tu toruniaków, wydawnictw toruńskiej oficyny drukarskiej (podjęła działalność w 1568 r.). Jest to czwarty znany obecnie egzemplarz wytłoczonego w 1594 r. w Toruniu dzieła Jana Kalcksteina. Najnowszy tom periodyku „Folia Toruniensia” zdominowany został przez artykuły omawiające ten starodruk, który od chwili przejęcia go przez Książnicę stał się zarówno podstawą badań naukowych, jak i przedmiotem konserwacji. Tematem postylli zajmują się więc cztery artykuły różnych autorów, w różnym kontekście omawiające to zagadnienie. Maria Frankowska przedstawiła analizę tego źródła głównie pod względem językowym, między innymi dokonując porównania zachowanych egzemplarzy, ukazując etymologię słowa postylla. Znajdujemy tu także krótką, podjętą w odniesieniu do poruszanych zagadnień, charakterystykę autora tego dzieła oraz okoliczności i miejsce jego powstania. Rozważania nad toruńską postyllą kontynuowała Krystyna Wyszomirska, która omówiła wyposażenie typograficzne tego zabytku. Artykuł Agnieszki Ciesielskiej i Jaanny Konkolewskiej-Buchholz przedstawia z kolei stan książki po przekazaniu Książnicy, podejmowane w XIX w. zabiegi renowacyjne oraz przebieg procesu konserwacji. Ilustrowany jest on czarno-białymi fotografiami. Z postyllą toruńską związane są pośrednio także dwa kolejne artykuły: Jerzego Molina omawiającego miejsce tych utworów literackich w Kościele ewangelickim oraz Iwony Imańskiej, która przedstawiła dzieje księgarni Jana Fryderyka Hausensteina w Toruniu w latach 1688–1736. Wnoszą one wiele ciekawych informacji dla znajomości dziejów książki, jednocześnie pozostają w kręgu głównego tematu tego tomu „Folia Toruniensia”. W periodyku znajdziemy też pierwszą część interesującego zarysu dziejów bibliotek toruńskich w latach 1920–1939 pióra Katarzyny Tomkowiak. Autorka przedstawiła charakterystykę przedwojennej oferty bibliotecznej tego miasta, także zasoby stracone bezpowrotnie podczas II wojny światowej. W części tomu, w której zwyczajowo prezentowane są źródła oraz materiały, Joanna Milewska-Kozłowska oraz Maria Strutyńska omówiły znajdującą się obecnie w zbiorach Biblioteki UMK w Toruniu kolekcję druków z Greifswaldu. Periodyk zamyka kronika naukowa, w której podsumowano ważne dla Książnicy Kopernikańskiej wydarzenia ostatnich lat – obchody 80-lecia tej instytucji, nadanie z tej okazji jednej z ulic Torunia imienia Alojzego Tujakowskiego, zasłużonego dyrektora Książnicy, oraz otrzymanie przez nią certyfikatu ISO.

Katarzyna Kluczajd, *Skarby kościoła Mariackiego w Toruniu*, wyd. Toruńska Oficyna Wydawnicza, Toruń 2005, ss. 144

W 2002 r. w ramach obchodów dziesięciolecia ustanowienia diecezji toruńskiej zapoczątkowany został przez wystawę zatytułowaną „Skarby kościoła świętojańskiego w Toruniu” (omówienie katalogu wystawy oraz publikacji referatów zaprezentowanych podczas towarzyszącej jej sesji naukowej: *Noty, Rocznik Toruński*, t. 29 i 30) wieloletni cykl ekspozycji, którego celem jest przedstawienie dzieł sztuki sakralnej kościołów toruńskich. Po kilkuletniej przerwie, w kwietniu 2005 r. zostały przedstawione szerszej publiczności skarby kościoła pw. Najświętszej Marii Panny. Ta kolejna wystawa w ramach planowanego cyklu, pokazująca szerszej publiczności zbiory kościołów toruńskich, zorganizowana została przez Muzeum Okręgowe w Toruniu oraz parafię kościoła Najświętszej Marii Panny, przy współpracy Biblioteki Głównej UMK oraz Książnicy Kopernikańskiej. Towarzyszyła jej konferencja naukowa przygotowana przez Toruński Oddział Stowarzyszenia Historyków Sztuki, podczas której przedstawiono wiele zagadnień związanych z historią kościoła NMP, jego architekturą i wystrojem oraz podejmowanymi pracami konserwatorskimi. Z okazji ekspozycji ukazał się także katalog wystawy, autorstwa jej kuratora Katarzyny Kluczajd. Jest to pełna interesujących ilustracji publikacja, która posiadając walory katalogu wystawy zaprezentowanej w Ratuszu Staromiejskim wprowadza także w ogólny sposób w historię toruńskiego kościoła Mariackiego. Omawia również dzieła sztuki trwale wpisujące się w jego wnętrze (znajdziemy tu także fotografie elementów architektury), przedstawia dotychczasową literaturę przedmiotu. Katalog odzwierciedla przyjętą konstrukcję ekspozycji, prezentowanej według określonego scenariusza. Składały się więc na nią: widoki kościoła, eksponaty dotyczące osób związanych z kościołem i Gimnazjum Akademickim oraz elementy wystroju i wyposażenia kościoła z różnych okresów. Wystawę uzupełniało kalendarium dziejów kościoła, które znalazło się także w publikacji, oraz makieta przedstawiająca współczesny stan architektoniczny kościoła.

Krzysztof Mikulski, *Pułapka niemożności. Społeczeństwo nowożytnego miasta wobec procesów modernizacyjnych (na przykładzie Torunia w XVII i XVIII wieku)*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2004, ss. 380

W zeszłym roku ukazała się kolejna publikacja Krzysztofa Mikulskiego dotycząca historii Torunia. Autor dokonał analizy społeczeństwa toruńskiego

w okresie nowożytnym (w XVII i XVIII wieku), starając się przedstawić wybrane zagadnienia w kontekście zachodzących wówczas przemian społecznych. Niektóre fragmenty pracy zostały czytelnikom przedstawione już w wcześniejszych publikacjach. Jako podstawę źródłową dla badań nad społeczeństwem Torunia Krzysztof Mikulski przyjął głównie archiwalia znajdujące się w Archiwum Państwowym oraz Archiwum Diecezjalnym w Toruniu, między innymi rejestry pogłównego – spisy ludności, które ze względu na cykliczne ich sporządzanie stanowią obecnie niezwykle cenne źródło historyczne. Publikacja składa się z pięciu rozdziałów, które przedstawiają społeczeństwo Torunia w badanym okresie z różnych punktów ich aktywności życiowej. W części pierwszej znalazło się dokładne omówienie rejestrów pogłównego oraz analiza uzyskanych m.in. dzięki nim informacji dotyczących zaludnienia Torunia. W następnym rozdziale autor zajął się strukturą zawodową jego mieszkańców oraz trendami koniunktury gospodarczej, przedstawiając poszczególne grupy zawodowe, warunki i okoliczności podejmowanej przez poszczególne osoby działalności. W dalszych częściach pracy znalazły się rozważania na temat strategii wybranych rodzin mieszczańskich. Jako kryterium ich wyboru przyjęto przede wszystkim długą obecność rodu w mieście, dzięki czemu możliwa była obserwacja działań podejmowanych przez poszczególnych ich przedstawicieli. Starając się także przedstawić badane zagadnienia w możliwie szerokim kontekście, wybrano rodziny należące do różnych grup zawodowych i majątkowych. Ciekawy fragment stanowi również rozdział czwarty, w którym dokonano analizy imion chrzestnych w toruńskich rodzinach protestanckich. W badaniach nad tym zagadnieniem autor sięgnął do możliwie najstarszych zachowanych źródeł, daleko wykraczając poza ramy chronologiczne wyznaczone tytułem publikacji. Ostatnia część pracy poprzez swoją bardziej ogólną tematykę stanowi rodzaj podsumowania, przedstawiając trendy rozwoju stosunków społecznych i gospodarczych w Toruniu i innych większych miastach polskich w XVIII w. Publikację uzupełniają zamieszczone na końcu aneksy, zawierający genealogie rodzin omawianych w rozdziale III.

Alina Kardas, *Elity władzy w Toruniu w XVII wieku. Mechanizmy kształtowania się i wymiany grup rządzących*, Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu, R. 91, z. 1, Toruń 2004, ss. 294

W ostatnich latach historia społeczna miast cieszy się dużym zainteresowaniem historyków. Szczególnie rozwijany jest kierunek badań dotyczący szeroko pojętych elit mieszczańskich. Ważne miejsce wśród publikacji na ten

temat zajmują prace historyków Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, które poruszają zarówno zagadnienia związane z teorią elit mieszczańskich, jak i zajmują się analizą kształtowania się tej grupy społecznej w określonych warunkach oraz czasie. W kręgu tych badań znajduje się opublikowana ostatnio w ramach Roczników Towarzystwa Naukowego w Toruniu praca Aliny Kardas podejmująca problematykę związaną z elitami władzy Torunia w XVII w. Zgodnie z założeniami autorki poddano w niej analizie mechanizmy kształtowania się i wymiany grup rządzących oraz wpływ na nie wydarzeń tego burzliwego stulecia. W istotnym stopniu uzupełnia ona, między innymi w zakresie prozopograficznym oraz genealogicznym, dotychczasową wiedzę na temat wyróżnionych mieszkańców Torunia. Swoje badania Alina Kardas zawężyła do grupy rodzin burmistrzów i rajców, określonych mianem „elity władzy”, które od drugiej połowy XVI do pierwszej połowy XVIII w. miały co najmniej trzech przedstawicieli w radzie miejskiej. Na tej podstawie wyodrębniono dwadzieścia rodów, których dzieje oraz biografie poszczególnych członków dały możliwość podjęcia szczegółowych analiz. Praca została podzielona na dwie zasadnicze części, dzielące się także na wiele rozdziałów. W pierwszej części, w trzech rozdziałach, przedstawiono ogólnie sytuację gospodarczą miasta w XVII w., zamieszczono rozważania nad strukturą społeczną i zawodową toruńskiej elity. Najistotniejszym elementem tego fragmentu publikacji są jednak genealogie wyróżnionych zgodnie z przyjętymi założeniami, najważniejszych rodów. W drugiej części pracy, pt. „Czynniki kreujące miejscowe elity społeczne”, na podstawie zgromadzonych materiałów źródłowych podjęto badania nad drogami awansu członków rady miejskiej i wpływem różnych czynników na długość trwania rodziny w grupie elity władzy. Przeanalizowane zostały tu również zagadnienia dotyczące zjawiska wymiany elity oraz okoliczności towarzyszące upadkowi toruńskiej warstwy rządzącej. Na końcu publikacji znajdują się tabele oraz aneksy, w których przedstawiono schematy powiązań rodzinnych. Praca Aliny Kardas przynosi wiele ciekawych spostrzeżeń dotyczących między innymi zachodzących w XVII w. przemian kryteriów doboru członków rady miejskiej Torunia. W miejsce osób pochodzących ze znakomitych, posiadających duży majątek kupców, w radzie pojawiali się ubożsi mieszczaństwo toruńscy z wykształceniem uniwersyteckim. Kształtującą się wówczas elitą rządzącą „nowego typu” charakteryzowała przede wszystkim wykształcenie jej przedstawicieli.

Renata Jaroszevska-Brudnicka, *Zróźnicowanie przestrzeni społecznej Torunia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2004, ss. 161

W kręgu badań nad strukturą społeczno-przestrzenną miast współczesnych znajduje się opublikowana w zeszłym roku praca Renaty Jaroszevskiej-Brudnickiej. Jako cel swoich badań przyjęła ona charakterystykę zróźnicowania społeczno-przestrzennego Torunia w 1998 r. oraz ustalenie podstaw teoretycznych, które pozwalają na interpretację obserwowanych zjawisk o tym charakterze. Odniesieniem dla interpretacji danych z roku 1998 są informacje z końca lat osiemdziesiątych (1988 r.), które poprzez porównanie pozwalają na zaobserwowanie wpływu zasztych na początku lat dziewięćdziesiątych przemian polityczno-gospodarczo-społecznych na sytuację społeczno-przestrzenną omawianego miasta. Praca składa się z wprowadzenia, w którym zawarte zostały podstawowe informacje o celach, założeniach, podstawach metodologicznych oraz strukturze publikacji, pięciu rozdziałów składających się na fundamentalny jej składnik oraz zakończenia podsumowującego w ogólny sposób wyniki badań. Część zasadniczą otwiera rozdział teoretyczny, w którym autorka przedstawia m.in. rozwój badań nad poznaniem mechanizmów kształtujących strukturę społeczno-przestrzenną miasta oraz przyjmowane koncepcje interpretacji obserwowanych zjawisk. Następna część pracy ma również charakter wprowadzający – ukazuje przemiany struktury przestrzennej Torunia w ciągu dziejów. Właściwe badania rozpoczyna rozdział czwarty, w którym autorka, porównując dane z lat 1988 i 1998, przeanalizowała wybrane zjawiska demograficzno-społeczne w Toruniu. Zająta się tu m.in. przemianami ludnościowymi, rozmieszczeniem mieszkańców w obszarze miasta, strukturą społeczeństwa tego ośrodka pod względem płci, wieku oraz wykształcenia. Interesująco przedstawiają się informacje o bezrobociu – zjawisku praktycznie nieobecnym jeszcze dziesięć lat wcześniej (1988 r.). Wiele miejsca w omawianej pracy poświęcono także porównaniu zmian w zakresie powierzchni i wykorzystania przestrzeni przeznaczonej pod zabudowę mieszkaniową. Omówiono m.in. gęstość zaludnienia, charakterystykę ludności, liczbę oraz różnorodność budynków. Ostatnia część publikacji przedstawia strukturę społeczno-przestrzenną miasta w 1998 r. Jako podstawę badań przyjęto materiały niejednorodnego pochodzenia (z Urzędu Miejskiego, Urzędu Statystycznego, Urzędu Pracy, Komendy Miejskiej Policji), starając się w możliwie pełnym stopniu ukazać różnorodność mieszkańców Torunia oraz zamieszkiwanych przez nich dzielnic.

Zenon Butkiewicz, *Festiwal w czasach PRL-u. O Festiwalu Teatrów Polski Północnej w Toruniu (1959–1989)*, wyd. Toruńskie Zakłady Graficzne Zapolex, Toruń 2004, ss. 492

Toruń jest miastem niezwykłym, piękno jego starej zabudowy może być inspiracją dla ciekawej działalności artystycznej. Czy jednak ma szanse na uzyskanie rangi miasta teatru, ośrodka przeglądu interesujących spektakli zbliżonego rangą do Awinionu? Pewne nadzieje na taką przyszłość wiązano z Festiwalami Teatrów Polski Północnej w Toruniu (FTPP), poczynawszy od 1959 r. na długie lata wpisany w życie kulturalne tego miasta. Przedstawienia okoliczności zainicjowania tego przeglądu scen północnej Polski oraz historii jego corocznych edycji podjął się w ramach rozprawy doktorskiej Zenon Butkiewicz, w latach osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych osobiście zaangażowany w organizację Festiwalu. We wstępie, w którym m.in. definiuje użyte w pracy pojęcia oraz omawia dotychczasową literaturę przedmiotu, wspomina on o swoich związkach z toruńskim festiwalami i ich wpływie na zainteresowanie się podjęciem głębszych studiów nad jego dziejami. Praca została podzielona na 10 rozdziałów przedstawiających FTPP pod kątem różnych zagadnień problemowych. W pierwszej części autor omówił powstanie idei organizacji festiwalu i jego założenia, pierwsze kroki ku realizacji pomysłu oraz okoliczności temu towarzyszące, atmosferę kulturalną regionu. W kolejnym rozdziale – krzepnięcie form organizacyjnych oraz ich modyfikacje, warunki współpracy między teatrami, stosunek władz centralnych i lokalnych. Omawiając te zagadnienia zauważa, że przyjęto wówczas dwie niezmiennie zasady: regionalny charakter festiwalu oraz jego roczny cykl. Wspomina o dyskusjach na temat miejsca odbywania się festiwalu oraz przytacza argumenty ich uczestników. W ciągu dziesięcioleci aktywności festiwalowej w Toruniu pojawiały się także różne pomysły zmian formy przeglądu, między innymi postulaty wstępnej selekcji przedstawień. Tendencje te nasiliły się w okresie, kiedy opiekę nad festiwalami przejęła Krystyna Meissner. Podejmowane próby odbudowania świetności toruńskich spotkań nie powiodły się. W kolejnych częściach pracy autor szczegółowo omówił najistotniejsze zaprezentowane spektakle, przedstawił rozwój form teatralnych oraz adaptowanego repertuaru, zmiany postrzegania teatru i gry aktorskiej. Niestety, tekst ilustrują jedynie nieliczne, czarno-białe fotografie. Interesujące są także fragmenty dotyczące imprez oraz konkursów towarzyszących festiwalowi, często o dość luźnym związku z teatrem. Wśród nich można wymienić ekspozycję plastyczną Grupy Toruńskiej, która odbyła się już podczas pierwszej edycji przeglądu. W ostatnich częściach pracy znalazły się rozważania o wpływie festiwalu na

pubudzenie życia teatralnego w regionie oraz w całej Polsce, dalszej karierze wyróżnionych spektakli i ich twórców. Publikację kończy wykaz nagrodzonych i wyróżnionych spektakli zaprezentowanych w latach 1959–1989 podczas Festiwalu Teatrów Polski Północnej. Podsumowując rozważania autora można stwierdzić, że przyjęta formuła festiwalu – początkowo znakomicie odpowiadająca zapotrzebowaniu społecznemu i politycznemu – po latach okazała się dużym utrudnieniem w próbach ożywienia toruńskiego przeglądu.

60 lat Teatru „Baj Pomorski”, pod red. Marzenny Wiśniewskiej, Toruń 2005, ss. 108

W kwietniu 2005 r. Teatr „Baj Pomorski” obchodził sześćdziesiąt rocznicę swojego powstania. Niewielu mieszkańców Torunia wie o tym, że początki tej sceny wiążą się z Bydgoszczą, skąd po roku funkcjonowania pierwsza jej dyrektorka Irena Pikiel-Samorewiczowa zdecydowała się na przeniesienie „Baja” do Torunia (kwiecień 1946 r.). Obchody jubileuszowe zaowocowały między innymi powstaniem albumu, którego celem jest przybliżenie czytelnikom historii teatrów lalkowych oraz aktywności artystycznej i organizacji sceny toruńskiej w ciągu 60 lat działalności. Poszczególne artykuły, pisane przez kilku autorów, obrazują wielobarwność ich związków z toruńską sceną oraz różnorodność poglądów dotyczących właściwego funkcjonowania i celów współczesnych teatrów lalkowych. I tak w pierwszej zamieszczonej na łamach tej publikacji wypowiedzi Henryk Jurkowski przedstawił początki i rozwój teatrów lalkowych. W kolejnej Marek Waszkiel zastanawia się nad przemianami zachodzącymi w postrzeganiu tej formy teatralnej oraz jej rozwojem. Stawia pytania o zakładane cele przedstawień i stan artystyczny polskiej sceny lalkarskiej. W jubileuszowym albumie nie zabrakło także krótkiego ukazania Międzynarodowych Toruńskich Spotkań Teatrów Lalek, których korzenie sięgają zainicjowanego w roku 1960 Festiwalu Teatrów Lalkowych Polski Północnej (Henryk Lzydor Rogacki). W publikacji znajdziemy również obszerny, bogato ilustrowany interesującymi zdjęciami pochodzącymi z archiwum Teatru oraz Archiwum Państwowego w Toruniu, artykuł przedstawiający dzieje toruńskiej sceny lalkowej oraz jego aktywność artystyczną. Przedstawienia tej tematyki podjęła się Marzenna Wiśniewska. Wspomina w nim m.in. o powołaniu w grudniu 1967 r. Klubu Środowisk Twórczych „Azy!” (działał do końca 1980 r.), dokonuje pewnego podsumowania dotychczasowej działalności oraz nakreśla plany artystyczne i budowlane, wynikające z pilnej potrzeby modernizacji budynku zajmowanego przez „Baj Pomorski”. Bardziej

osobisty charakter ma ostatni zamieszczony w publikacji artykuł. Jego autor, Władysław Owczarzak, aktor przez wiele lat związany z toruńskim teatrem lalkowym, wspomina niektóre ważne dla jego rozwoju wydarzenia i postacie, opisuje aspiracje i dokonania zespołu osób tworzących tę scenę. Na końcu książki znajdują się cenne informacje dla szukających dokładnych informacji z historii Teatru: krótkie biografie wszystkich dyrektorów oraz zestawienie przedstawiające pracowników Teatru w sezonie 2004/2005; zabawnym elementem tej prezentacji są zamieszczone zdjęcia z dzieciństwa. Znajdziemy tu także almanachy przedstawień z lat 1994–2005; premier oraz Międzynarodowych Toruńskich Spotkań Teatrów Lalek. Z okazji jubileuszu przygotowano również kilkuminutowe filmy prezentujące „Baj Pomorski”. Zostały one wydane w formie elektronicznej na CD ROM (*60 lat Teatru „Baj Pomorski” i Jubileusz 60-lecia Teatru „Baj Pomorski” w Toruniu*).

Renata Skowrońska